

Доне ДОНЕВ

ВОЈДАН ЧЕРНОДРИНСКИ ВО НАСТАВАТА ПО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК И ЛИТЕРАТУРА ВО СРЕДНИТЕ УЧИЛИШТА

Место вовед: ... добро е што Војдан Поп Георгиев Чернодрински во наставата по македонски јазик и литература се изучува со 2 + 1 часа. Добро е што и со *Македонска крвава свадба*, но и да се земело кое било дело *Мајстори*, *Зло за зло*, *На рекајџа* итн. Можеби составувачите на програмата (од Педагошкиот завод на РМ) кога го прегледале ова дело (*Македонска крвава свадба*) единствено што направиле пропуст, а не грешка, па го сместиле во програмскиот дел Македонската литература при крајот на XIX и почетокот на XX век којашто методска целина вклучувајќи ги и Цепенков и Мисирков се надоврзува за реализмот на европската и јужнословенската литература. А штом е така и штом се знае дека самиот Чернодрински рекол: „Ништо не напишав. Јас го препишав од сè уште ненапишаната крвава македонска историја она, што читателот ќе го прочита, а гледачот ќе го види во театарот“. ... и оти уште на времето Светозар Марковиќ велел: „животот народен – тоа е содржината, реалноста“ (иако за поезијата – та и поезијата е литература) тогаш бездруго Војдан Поп Георгиев Чернодрински со *Македонска крвава свадба* треба да биде во методската целина РЕАЛИЗМОТ ВО МАКЕДОНИЈА (како што е на пример Молиер со *Тартиф* во Барокот и класицизмот во литературата).

Реализација на часовиџе

Часот се реализира во УЦСО „Љупчо Сантов“ – Кочани.

Тип на часот: обработка на нов материјал.

Наставна единица: *Македонска крвава свадба* од Војдан Чернодрински.

а) Непосредни задачи и корелации на часот:

1. Вовед;
2. Повторување (во кратки црти за Македонската литература при крајот на XIX и почетокот на XX век);

3. Биографски податоци за Чернодрински;
4. Фабулата;
5. Прашања за добивање поцелосна слика на *Македонска крвава свадба*;
6. Пораката: ОТПОР КОН ТИРАНИЈАТА; ПОТСМЕВ КОН ПЛАШЛИВИТЕ, ПОМОШ (ИЛИ БАРЕМ ОБИД) КОН ОНЕСРЕЌЕНИТЕ (КАКО ШТО ИНСИСТИРА И САМИОТ ЧЕРНОДРИНСКИ) И ЧЕСНОСТ И САМО ЧЕСНОСТ НАД СЕ.

б) Наставни форми и методи на постапка: илустративна (фотографиите и факсимилите во петтомните книги за Чернодрински, Мисла, 1976, Скопје), гледање на филмот МКС, монолошко-дијалoшка и коментар на професорот и учениците.

Тек на часовиџе

На самиот почеток од првиот час учениците добиваат прашања на кои во кратки црти треба да одговорат: 1. Какви биле општествено-политичките и културните прилики во Македонија при крајот на XIX и почетокот на XX век. 2. Кои се истакнувале посебно и со што?

Се добиваат (очекувани) одговори:

1. Македонија е под османлиска власт, а туѓите пропаганди како и бугарската буржоазија по 1878 настојувала да ги има во свои раце црквите и училиштата во Македонија со што ќе ја денационализира македонската нација. Со формирањето на ВМРО, Социјалистичката партија на Главинов, убиството на Гоце Делчев и неуспехот на Илинденското востание од 1903 год. македонската национална свест не престанала да се буди. Напротив, зајакнала. Се отвараат читални и училишта и се покренува прашањето за воведување на македонскиот јазик во училиштата и во администрациите.
2. Во седумдесеттите и осумдесеттите години на минатиот век имиња кои посебно се истакнале во полза на македонската кауза биле: Венијамин Мачуковски, Партениј Зографски и Георги Пулевски. Партениј Зографски и се заложувал за заеднички јазик – македонско-бугарски со што давал до знаење оти треба еднаквост, а не доминација на бугарскиот.

Георги Пулевски уште во 1875 година нагласувал оти „наше отечество се вељит Македонија, а мие се именуеме Македонци“. Крсте Петков Мисирков и Димитрија Чуповски во далечната Русија при крајот на минатиот век развиваат мисла за македонштината формирајќи го македонското научно-литературно другарство „Св. Климент“, како и гласилата „Вардар“ на македонски јазик и „Македонски глас“ на руски јазик. Секако е и значајна појавата на Војдан Поп Георгиев Чернотрински со *Македонска крвава свадба* на самиот почеток на XX-тиот век.

...Бидејќи од порано се знае оти часовите за обработка се посветени токму на Војдан Поп Георгиев Чернотрински со *Македонска крвава свадба* предметниот професор дава до знаење оти минутите што следат се посветени на оваа значајна личност за македонската литература. Ги истакнува неговите позначајни моменти од животот и литературното творештво (во исто време покажувајќи ги петте тома собрани дела во кои се сместени доста фотографии и факсимили од Чернотрински).

Значи:

Роден е на 15 јануари 1875 година во село Селци, Дебарско, под името Војдан Поп Георгиев како едно од повеќето деца на свештеникот Георги Славковски и домаќинката Кита Ноева. Татко му уште го нарекувале и Ѓурчин.

По настанот од 1886 година кога мајка му убива еден Арнаутин бранејќи си ја честа, Славковски се селат во Охрид каде Војдан го продолжува школувањето што го започнал во неговото родно место. Продолжува во Солунската гимназија, но за кратко. Подоцна, во 1890 година, неговите се преселуваат во Софија каде Војдан учи во I машка гимназија, вклучувајќи се во „Младата македонска дружина“. Се смета дека е основач на литературниот кружок на гимназијата наречен „Македонски зговор“ каде членовите – Македонци во своите творби и трудови ќе го застапуваат македонскиот народен јазик. Средното образование го дооформил во Србија. Првин учителствува (1897 – 98) во с. Могила, битолско,

директно ангажирајќи се во помагањето на македонскиот народ во неговата желба за ослободување од турското ропство. Потоа студира правни науки во Грац и Берн, Швајцарија. Меѓувреме ги пишува првите едночинки *Дрвари* и *Во меанаџија* како и првата верзија на *Мајсџиори*. Го изнесуваме податокот оти во училиштето „Свети Климент“ во Охрид имал единствено тројки од математика и бугарски јазик што покажува дека овој јазик не му бил познат добро или го учел со сила. Како информација и уште цитатот од драмата *Македонска емиграција* каде Изворски небаре Вапцаров, небаре самиот Чернодрински му одговара на Цветана оти (во Бугарија): „... јас ја презрев туѓата туѓина. Не знаев дека таму сум емигрант. Далеку од поробената ми татковина... Јас го презирам емигрантскиот живот, ги презирам оние кои спокојно живеат далеку од татковината... Јас знаев дека тука нема удобности за живеење. Но, дојдов да живеам тука, да создавам такви, како за мене и другите браќа кои сè уште не се освестени...“. Во август месец 1900 година од весникот „Реформи“ бр. 26, Чернодрински ја дознава срамната вистина што ја извршил позаможниот ага врз невиното 15 – годишно девојче Божија М. Мандацева додека аргатувала на нивата во селото Барландово, кукушко. (Со цел да седобие автентичност, на учениците им сечита ударниот дел од текстот). Цврсто решен да му се одмазди на агата, Чернодрински истиот месец 1900 година почнува да ја пишува *Македонска крвава свадба* и веќе на 7/20 ноември 1900 година во салонот „Славјанска беседа“ под силна заштита на вооружени четници (вооружени имало и меѓу актерите) изведена на македонски јазик среде Софија *Македонска крвава свадба* го доживува својот прв аплауз. Други дела што ги напишал Чернодрински, истакнува предметниот професор се: *Од глааџија си џаџиџе*, *Роботи и аџаџија*, *Зло за зло* (дополнение на едночинката *Дрвари*), *На Нова година*, *На рекаџија*, *Македонска емиграција*, *Срешиџија*, *Духоти на слободаџија*, *Цар Пир*, *Слав Драџиџија*, *Буриџије крај Вардар*... Со неговиот театар *Скрб и уџеџа* ги поставил скоро сите на сцена, а гостувал низ повеќе градови во Софија, бил во Солун, па дури и во Косинец, Костурско, како и низ скоро цела Бугарија. Во исто време подготвувал и организирал учители и учителки за изведување на неговите пиеси со цел: ширење на македонскиот јазик. За време на Балканските

и во Првата светска војна е мобилизиран, тешко доживувајќи го распарчувањето на Македонија.

Во 1936 година во весникот „Македонски вести“ почнува да ги пишува своите спомени, а наредната започнал со пишувањето на автобиографијата. До крајот на животот, постојано движејќи се во првите редови на македонската емиграција постојано работејќи за достоинството и интересите на македонскиот народ, што го покажа и со неговите текстови и драми, останува во Софија сè до неговиот последен роденден 1951 година.

По ова следува нурнувањето во драмата. Предметниот професор ги запознава учениците оти во третото издание (покажувајќи го) авторот своерачно ги прецртал одредувањата Бугари и Бугарки при што допишал Македонци и Рисјанки.

Ја разгледуваме во кратки црти содржината на *Македонска крвава свадба*. Пет ученици ни ги соопштуваат петте етапи од драмата.

Експозицијата или првиот чин (првиот ученик) ни е дадена со сликата за аргатската и тешка мака на македонскиот човек којшто повеќе од роб работи на туѓите Осман – бегови ниви, едвај да преживее, но тоа не значи дека замира животот, напротив, идиличноста меѓу Цвета, младата жетварка и овчарот Спасе ја разбива за миг тегобноста. Велиме за миг зашто идилата е прекината од господарот на чифликот којшто насила со својата вооружена банда ја грабнува Цвета носејќи ја во неговиот харем.

Оттука (втор ученик) започнува и заплетот: што ќе се случи со Цвета? Нели Шевкија беше подрекол: „*Анамка, мори ќе ѝе ѝравиме...*“. За да ја зголеми напнатоста и уште повеќе да го нагласи револтот на читателот и гледачот Чернотрински во почетокот на вториот чин ја продолжува експозицијата со сиромашниот, но мирен живот на дедо Кузман и баба Кузманица опишувајќи го ненадејното (зошто не, и намерно) влегување на Турчинот во нивниот дом и малтретирањето на старците од негова страна, при што бара снаата Митра, жената на Богдан да го служи.

Една од собите на Осман-бег (трет ученик). Цвета уморена од тага блада. Започнува кулминацијата во третиот чин при што сакајќи да ја задржи Цвета

гнасникот и нуди оти: „ ... *сеѿа сѿока моја, ѿвоја ќе биди...*“ при што таа одречно одбива удирајќи му шлаканица. Бегот збеснува заканувајќи ѝ се со убиство. Следува појавата на потурчените Македонки Крста и Петкана и нивниот обид да ја убедат Цвета да се потурчи. По нивниот неуспех се појавува Селим – оца убедувајќи го Осман-бег оти: „*Јас неа ќе ѿтурчам... јаваш... јаваш...*“ Цвета свесна оти крвникот не ѝ мисли добро оставајќи ги Крста и Петкана се обидува да се фрли во бунарот, а меѓувреме нејзините блиски од битолските конзули бараат интервенција за побрзо ослободување. Претрес во одаите на Осман-бег по повелбата на Вели – паша. Цвета со сила е скриена под капакот на подот. Не јанаоѓаат – паѓа во рацете на Селим-оца.

Почетокот на IV чин е посветен на обидот на Спасе (четврт ученик) да ја пронајде Цвета и неговата констатација: „Треска *т̃ригодишна да т̃е т̃ресий и т̃урски суд да т̃е судий с̃е едно е...* Нишиџо не се разбојнициџе џо џ'т̃ишиџаџа ш̃џо ја оџрабуваџи рајаџа, џред овија араџи без џуџи!“⁴. По радосната вест од Селим-оца оти Цвета „со една вода и плач“ ќе зборува сè во негова полза, Осман-бег и валијата решаваат да излезат пред судот и пред лицето на странските дипломати. Судот. На инсистирање на архиеерејскиот намесник Благуна џ го сметнува фереџето од Цвета при што последната се оствестува кинџи го, посакувајќи: „Да беџаме оџу Турџи имало овде!!!“⁴. Заминуваат во своите рисјански домови.

Во петтиот чин (одговор петти) во дворот на дедо Кузман, на денот на свадбата на Спасе и Цвета македонски обичаи. Гордоста со Спасевата јунаштина. Сомнежот и претчувството на Тренко за повторното доаѓање на Осман-бег. И ете. Грмнуваат истрелите – Осман-беговите и на неговите содружници – Турци. Убиствата на Дуко, Осман-бег, Шевкија и неговиот истрел упатен кон Цвета. Можеби со ова конфликтот треба да е решен, но победничката и нејзината антологиска изрека како од античките класични трагедии: „Умрев, а-м-а... ѿ-у-р-к-и-н-к-а н-е с-ѿ-а-н-а-в...“ оставаат простор за многу прашања. Пред да бидат поставени, учениците по однапред одреден план и задача, кажуваат напамет научени извадоци како идентификација со некои од ликовите.

Следуваат прашања:

1. Каква драма е *Македонска крвава свадба*?
2. Кои ликови можеме да ги одделиме и по што се карактеризираат?
3. Каков бил односот на бугарската буржоазија по појавувањето на драмата *Македонска крвава свадба*?
4. Има ли конфликт и во што се состои?
5. Каков е стилот и јазикот во драмата?
6. Која е пораката на *Македонска крвава свадба*?
7. Значењето на Војдан Поп Георгиев Чернодрински за македонската литература.

Можни и очекувани одговори се:

1. а) Лична драма на семејството Кузман.
б) Национална драма. Го возвишил ликот на Цвета како лик на Македонка (или Македонија) која се бори за сопствениот идентитет и национално единство, истакнувајќи го повикот на поробените: на борба без милост, зашто рајата не може да ја добие правдата по легален пат од корумпираните османлии. Затоа омразата против нив станува сèпоголема како на верски така и на национален план.
в) Битово-историска. Уште на самиот почеток со прикажувањето на македонското поднебје со нежнеаните ниви и миловучната македонска песна насликана е земјоделската традиција со илустрација на блеежот на овците. Особено описот на куќите со: огниште, оган, грне што виси на синцир, килер. Како и традицијата со народната усна мудрост во вид на залагалки: „китири, китири р’чиња, прела баба вретенце...“. Звукот од свонците и од кавалот што свири. Со самото тоа што е направена паралела на текстот од весникот „Реформи“ и текстот на Чернодрински, како и времето кога настанала драмата, под кои услови, секако дека можеме да зборуваме за историска драма која го опишува само делот од македонското страдање под турско ропство при крајот на минатиот и почетокот на XX век. Народот страда, а не може организирано да сепротивстави а во песната бара смирување и одмазда:
„Ајде, дур не омрса ножа од Турчина

ајде дур не ослобода раја од султан...”

Кога сме веќе кај песните нив ги има достатно. Ги има од сите страни на Македонија. Да спомнеме некои од нив: Подуна вет’р, Легнала Гурѓа, Руса мома. А нели култот кон жената (возвишениот лик на Цвета) и култот кон народното творештво („... речи некоја старовремска...“) беше една од одликите на романтизмот, значи во овој ракопис има белези и на романтизмот. И уште нешто: бидејќи сè уште присутните османлии, политички, верски па ако сакате и национално господарат во Македонија текстот *Македонска крвава свадба* може да го сметаме и како зародишник на политичката драма.

2. Скоро сите ликови имаат нешто што носи порака. Мошне важно е на почетокот да сеистакне оти ликовите на Македонците иако сеод најниските слоеви поседуваат највисоки идеали и национална свест. Ете ги Богдан и Трајан. Богдан како да сепредал предвреме на судбината. Плашлив со чувство на несигурност во самиот себе и во другите. Предвреме Бог (у) да (де) н. Трајан: што истрајува, трае, не запира, не попушта. Трезвен за состојбата: „*Да се бориш човек за слободија е мошне убава работа... од мене*“.

Следуваат: Цвета, Спасе, Дуко, Осман-бег, Крста, Петкана.

Цвета. Керка на Трајан, 15 – 17 годишна девојка. Жртва и херој на драмата. Стожерник и јаже околу кое се вртат сите ликови. Носител и на трагиката и на хероизмот. Симбол на она што трае, не завршува, не процветува, но и не прецветува, што и по скинувањето ЦВЕТА. „Ослободувањето на Цвета (доброто) од харемот е ослободување на Македонија од турското ропство (лошото)“ (Ј. Стојановски). Ако претходно кажавме оти таа е идентификација со македонскиот народ треба да ги цитираме зборовите Спасеви: „Честа на Цвета е чест македонска, света чест, и нам младите ни се паѓа да ја вардиме таа чест!“. Цвета е самопрегорна: обидот да сефрли во бунар. Тогаш значи не ни требаат протекторати за конечна слобода. Сами ако треба и со жртви (Цвета) можеме и треба да му ставиме крај на турското ропство (Осман-бег) што ни е дадено како завршница и порака на самиот крај од драмата.

Спасе. Овчар, љубовник на Цвета. Сирак. За него кажуваат оти бил голем јунак што: „ако не беше неговата јунаштина и сега можит да беше Цвета во рацете на мрсниот“... на кого сакал одамна да му плати: „за крвта таткоа и мајкина!“

Бестрашен: „ако Турците се кучиња, ние требит да сме в’лци!!!!“ Скромен. Честит. Претставник на семејството – татковината која што сака да ја спаси. Значи помеѓу Цвета и Спасе има и метафорична поврзаност. Ете за Спасе се слуша и дека: „... на кумитите лани тој им носеше леб; камо сите да се како него, та нека се лоши...“. Очигледно, овде, за разлика од љубовната драма не важи равенството $C = A_2$ зошто субјектот е елемент кој се содржи во адресатот и меѓу нив има висок степен на семантичка солидарност. Чернодрински мајсторски ја наведува идентификацијата на гледалиштето со субјектот (Спасе) и адресатот (татковината) нудејќи ја познатата револуционерна алтерација: смрт или слобода за Македонија... Целта е постигната и повеќе од тоа: возбудените гледачи, по претставата се запишувале комити – доброволци.

Дуко. Дух немирен. (Сите легнуваат освен Дуко). Сè може да замре, но духот, никако. Противник на насилието истовремено и храбар: „Шћо! Аџа, седиџе мадро!... Кучиња џушћеџе ме бре! Еј, крвнику, не мисли оџи џака лесно ќе џи џоминиџи. Е – е! Ќе џи џлаџам за сесџира ми!“ Свесен за состојбата во која се наоѓа неговиот народ: „Ние рабоџиме, а друџи ќе џо јадаџи, браџе. И жиџоџо арно е, ама за нас не е, за друџи, за друџи!“ Во тек е со сè, па затоа бара да се пеат актуелни, нови, комитски песни. Организатор (со Спасе) и предводник на акцијата за спас на сестра си. На повикот од Спасета на денот на свадбата прв го вади револверот, пука во првиот Турчин и самиот паѓајќи погоден покажувајќи ја етичката вредност. Умира ли духот?

Осман-бег. Живее во времето кога Турција е потресена од економската криза, па турските даночници, единствено на Балканот, од Македонија цицаат сèшто се може. Таков е и тој. Свесен е за падот на неговата држава, гледа да приграби сèшто може, па било и некое 15 годишно девојче насила да го земе во својот сарај. Самозаљубен, суетен, никого не почитувајќи, но и од рајата од никого не почитуван. За него туѓата болка и солзи не значат ништо. Тврдокорен, назаден,

примитивен: „Назад, Умрени не можиие да влезиие овде, живи ич бре домус!“. Одмаздoљубив: „А, ако не ијурчий, жими вера ќе кољам, ќе ипейам сиие рисјани, ијака да знајш, Вали иашо“. Ако духот не умира тогаш бездруго треба: тврдокорноста, назадноста, примитивизмот... и умира Османското царство.

Крста и Петкана. Насила потурчените Македонки. Звучат парадоксално имињата. Крста, од крст – симболот на христијанството. Значи се потврдува горекажаното оти чувствувајќи ја пропаста отоманската осман-беговците вршат притисок за потурчување при што не се собираат средства на крстените Крстани, Петкани (Св. Петка заштитничката) да им ја сменат верата. Неиздржливите, крeвките потклекуваат: Крста: „Ами иио да ирајме, мори сесиро. Сега немаме ни рода, ни роднина, иак и сиие бегаат од нас... Туркини сме...“.

3. Бидејќи уште на најавниот плакат било најавено оти претставата ќе се игра на македонски говор, а за неа и нашироко се зборувало оти носи голем белег со македонски карактер владата на бугарската буржоазија ја забранила премиерата, но под силна заштита на вооружени четници сепак успеале да ја прикажат.
4. Секако дека има. Од една страна да се прикажат суровоста, насилството, неморалот, суетата, а од друга страдањата, аргатувањето, трпењето маки и повикот за борба против првите и тоа директно и без заобиколување.
5. Стилот е згуснат во целина, освен кога им се дава место на љубовта, правдата, борбата за слобода и слично, преку монолозите на Цвета. Сликите се впечатливи и реалистично насликани дури и со трајни импресионистички бои. Се одделуваат ликови со особено карактерни црти, со психолошки структури и емоции. Што се однесува до јазикот, рековме оти драмата е пишувана на македонски говор од Западна Македонија, а самиот Чернодрински е предводник на денешниот утврден акцент и говор, дури и напишал упатство во врска со изговорот на зборовите и негацијата не.
6. *Македонска крвава свадба* може да се чита и да се толкува како чин на жртвување, односно пожртвувана борба и крваво платено освојување на новиот квалитет, слободата, по која се мечтае (Ј. Стојановски). Значи основната порака која беше прикажана и преку ликовите е потсмев кон

плашливите, отпор кон тиранијата, помош (или барем обид на што инсистира и Чернодрински) кон онесреќените и чесност и само чесност над сè и пред сè.

7. Пред сè Војдан Поп Георгиев Чернодрински е првиот Македонец што во своите дела го внесе македонскиот јазик, макар народен, макар говорен, но со оние јазични особености што се блиски на денешните. Неговата строга селективност во приемот на членовите во театарот „Скрб и утеха“ била: добро да се познава македонскиот јазик. Големо и огромно е неговото место во литературата, ако сакате и во историјата на македонскиот народ зашто освен што ГО ПОКРЕНУВАЛ БОРБЕНИОТ ДУХ НА НАРОДОТ МАКЕДОНСКИ ПРЕКУ ЛИКОВИТЕ ОД НЕГОВИТЕ ДРАМИ, САМИОТ Е ДРАМСКИ ЛИК ШТО ГО НОСЕЛ ДУХОТ ЗА БОРБА НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОД ПРОТИВ СИТЕ РОПСТВА И ЗЛА што му биле нанесувани. Некаде погоре прашавме: Умира ли духот?... додаваме ВОЈДАНОВИОТ.

Место повторување часот што е предвиден за тоа заеднички му го посветуваме на филмот *Македонска крвава свадба*.

НАВИСТИНА УМИРА ЛИ ДУХОТ ВОЈДАНОВ?

Литература

Собрани дела (за Чернодрински) од I – TV том, Мисла, 1976, Скопје.

Македонската книжевност во книжевната критика (Мисла, 1973, Скопје).

Георги Сталев: *Литература за II клас* (Просветно дело, Скопје, 1990).

Поетиката на македонската бийово-социјална драма од Јордан Стојановски (одбранета докторска дисертација во ракопис).